

Emberarcú nacionalizmus

Kritika a Meuthen pártja című dokumentumfilmről

Kritika

Már befutott politikusokról, államférfiakról, de kiváltképp pártvezérekről, elnökökről előszeretettel készítenek dokumentumfilmeket. Ezek általában karizmatikus figurák, akik már vagy túl vannak pályájuk zenitjén, esetleg a memoárjukat írják, vagy már elég magasra emelkedtek ahhoz, hogy politikai befutóként legyenek értelmezhetők. Más szóval, akikről politikai portré készül, azok már valamelyest ismert, sikeres, vagy akár a csúcstról nagyot bukott emberek. Olyanok, akik személyét e filmek nélkül is komoly érdeklődés övezi, hiszen van, avagy volt tömegbázisuk, szavazóik hittek bennük. Hitler, ha tetszik, ha nem, még most is a legnagyobb médiaszár. Churchill jellegzetes alakja szintén sokszor feltűnik a dokumentumfilmek világában, mint ahogy Sztálinnal is sokat foglalkozik ez a mediális forma (is). Kennedy és Nixon már csak a nagy tévévitájuknak köszönhetően is szintén élvonalban vannak. De készültek már filmek Horthyról, Kádárról és Ceaușescuról is, hogy szűkebb pátriánkat is említsem.

Mivel hamarosan itt az ideje a dokumentumfilm-szemlének, nézzük meg, milyen politikai témákkal kecsegtették a közeli években a filmkészítők a nézőket. A tavalyelőtti, 2017-es Verzió Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilm Fesztiválon nagy sikerrel futott Budapesten Vít Klusák filmje, a *Matrix AB*. Ez a munka Andrej Babiš szlovák származású üzletember felemelkedés-történetét mutatja be. (Ha valaki nem tudná: Babiš a rendszerváltás utáni csehszlovák privatizáció nyertese, napjaink egyik leggazdagabb cseh polgára. Az ANO nevű párt alapítója, egykori pénzügyminiszter, jelenleg miniszterelnök, aki egyben az elmúlt évtizedek legnagyobb csehországi tüntetéseinek is a célpontja.)

Aktuálpolitikai jelentőséggel bír (ha engedélyezünk magunknak az utóbbi évek osztrák belpolitikájába egy kis bepillantást) a rákövetkező évben, 2018-ban szintén a Ver-

zió vetített *Jó estét, Mr. Waldheim!* is. Ruth Beckermann rendező Kurt Waldheim egykori ENSZ-főtitkár és osztrák köztársasági elnök történetén keresztül próbálja feltárni a múltban gyökerező problémákat. Elvégre Waldheim elmismásolt náci múltja kapcsán a film a mai osztrákoknak a második világháborúhoz vagy a náci eszmékhez való viszonyulását is taglalja. (Mellesleg könyvedén csatolható a történethez a napjaink osztrák politikai botrányát okozó Heinz-Christian Strache személye – csak hogy a dokumentumfilm aktualitására mutassak rá ismét). A film egyébiránt a 2018-as Berlinálén a Legjobb dokumentumfilmnek járó díjat is elhozta. Ne feledjük: a Verzió idén november 12–19. között zajlik majd, szintén Budapesten, illetve három vidéki városban (Kecskemét, Pécs, Szeged).

Hamarosan, október 14–20. között újra látogatható a nagyszabású Astra Film Fesztivál is. Ott láttam tavaly a feltörekvő Putyinról készült, 2018-as *Putin's Witnesses* című alkotást is. Ebben az ismeretlenség homályából épphogy előlépett politikus kezdeti lépéseit követi végig a Jelcin-család házi jóbarátja, a filmkészítő Vitaly Mansky. Putyin, jelzem, már ott is

titokzatos, talán ez titkosszolgálati munkájából is adódik, de szinte végig kontroll alatt tartja magát a dokumentáló filmek előtt. (A filmben többször is felbukkanó erősen alkoholbeteg Jelcinről ez már aligha mondható el.) Persze azért lelepleződik a filmben, hogy némileg propagandisztikus alkotás, az új, megerősödő vezető képe előre kreált forgatókönyvek szerint is íródik. De azért fontos, hogy realtime-ban bomlik ki a szemünk előtt Jelcin háttérbe húzódása és a fiatal, agilis egykori KGB-tisztnek a hatalom csúcsára jutása.

Hogy a politikusok a kamerák keresztműzében élnek, nem újdonság. Ez néha nem kívánt, számukra elkerülendő helyzetet is teremt. De hát a politikai karrierrel egyre inkább együtt jár a médiajelenlét. Ezért is törekszik egy politikus (és stábjja) arra, hogy mediális megjelenésével önmaga számára kedvezően befolyásolja a közvéleményt, azaz a médiafogyasztó-szavazókat.

Néha elég egy arc nélküli Twitter-üzenet, mint Trumpnál, és felhördül a fél világ. Néha elégnék tűnik egy heti interjú az egyik állami rádióban, és ennek Facebook-reklámja. Orbán Viktor és kommunikációs teamje például leginkább ezt propagálja. Róla érdekes módon nem készült olyan dokumentumfilm, amilyent kortársairól, Babišról, Putyinról vagy Meuthenről forgattak, és a mozikban is bemutatottak. Persze a magyar dokumentumfilmzés történetének fordulópontja, a Gazdag Gyula és Ember Judit nevével fémjelzett *A határozat* valószínűleg óvatossá tette a hetvenes évektől a magyar politikusokat.

Ott is, mint Babiš, Putyin vagy az ezen írásban is elemzendő, szintén a szebeni Astrán vetített Meuthen-film esetében, a felvételek a film alanyainak beleegyezésével, vagy akár az ő kérésükre jöttek létre. Ezt akár úgy is felfoghatjuk, hogy politikusok ezáltal engedélyezik a vizuális szoborállítás, vagy egyenesen ők maguk rendelik a szobrot, akár azzal az érzéssel, hogy maguk alakítják a készülő alkotást. Ezek a filmek sokszor azonban inkább rejtett valójukról rántják le a leplet. Így Babišt a róla készült film bemutatón sokszor egy ügyvéd képviseli, míg Meuthen perrel fenyegette meg a róla készült film készítőit. (Amitől persze kénytelen volt később elállni.) Putyinról csupán

annyi derült ki, hogy ösztönei már a film készültkor, az új évezred hajnalán is jól működtek. Nem igazán hibázott.

Annak, hogy a magyar miniszterelnökről nem igazán készült hasonló portré, más oka is lehet. Gazdagék betiltott *A határozata* csak egy példa az állandósult óvatosságra. Az is tény viszont, hogy egy egykori felvétel a pályája elején lévő, fiatal Orbán Viktorról a későbbiekben negatívan befolyásolhatta a későbbi miniszterelnök megítélését. Nem azért, mert valótlan állított volna benne. Ellenkezőleg. A 1989-ben készült *Kinn, padon* című riport egy részének hátulütője más, mégpedig az ifjonti, meggondolatlan őszinteség. Ez később Orbán szempontjából károsra vált: későbbi megítélésének ártott és politikai ellenfeleinek hasznára vált. Ezért lehet, hogy a magyar miniszterelnök azóta nem enged a hiúság e csábításának, hiszen legfőbb szempontja ezen a téren a megfontoltság lett. Persze foglalkoznak dokumentumfilmek, ha csak áthallásosan is, döntéseinek kihatásaival. Ilyen *A fideszes zsidó, a nemzeti érzés nélküli anya és a mediáció* vagy a szintén a 2018-as Verzióra újravágott *Kettévált ország*, de ezek nem kifejezetten Orbán Viktort állítják a rivaldafénybe.

Ennyit a politikusok médialázáról. Közben azért lássuk be, a politika nem annyira hivatás manapság, sokkal inkább szakma, egyfajta sztárság. Ezért is érdekes, hogy egy olyan, akkor még hazájában, Németország-

ban is alig ismert politikusról, mint Jörg Meuthen, portrét forgattak akkori filmes egyetemi hallgatók. Mi több, a fiatal alkotók éleslátását bizonyítja az is, hogy ők voltak az elsők, akik meglátták az egykori tanár személyisége és a politikai paletta hiányzó része közti kapcsolatot, és idejekorán rá tudták venni alanyukat, hogy legyen filmjük főszereplője. És mivel Meuthen hiúságát bizonyára legyezgette a fiatal filmek lelkesedése, és talán a tanár-diák viszonyrendszer miatt sem vette őket túl komolyan, így a filmekkel köten-dő szerződésbe minden további nélkül belement. Ebből később próbált kitáncolni. Mint már utaltam rá, perrel fenyegetett. De aztán meggondolta magát.

Igaz, ami igaz, Meuthen a forgatás néhány hónapja során komoly változásokon ment át. Öltözködése, külseje némileg átalakult. Feleséget cserélt. Hatalomra jutása előtti bumfordisága megszűnt, elkötelezettségéből hivatás lett, aztán az szakmává, majd sztársággá lényegült. Az essen születésű, most 58 éves Meuthen, aki a hetvenes években még zöld volt, a filmben már a nacionalista nézeteket valló AfD (Alternative für Deutschland) vezetője.

Hogy mi vitte a közgazdászprofesszort erre az útra, az nem ebből a filmből fog kiderülni. Az alkotók nem igazán turkálnak a múltban. Őket a jelenben zajló, a szemük előtt kibomló politikussá válás hatásmechanizmusai érdeklik. Hogyan teszi szimpatikussá az addig zord arculatú pártot az egyetemi szférából jövő Meuthen? A filmek persze nem tudják a végkifejletet. Kamerájuk ezért sem befolyásolni akar, inkább csak megfigyel. Meuthen néha meg is feledkezik a stábról, néha szinte úgy kell figyelmeztetni, hogy a filmeseket a biztonságiak ne tartsák fel. Meuthen a film elején, mondhatni, vagy nem szerepel, vagy feszeng új szerepében. Aztán szépen belelendül. Vérbeli politikussá válik, aki mást játszik a köznek, és másként viselkedik a belső politikusi milióban.

Hiszen pont ebben rejlik a karakter lényegisége. A tévében jól mutat a tudomány világából érkező, jovialitást árasztó figura. Hiszen Meuthen, ellentétben a gyakran érzelmi kitöréseket produkáló párttársaival, higgadt, szenvtelen és racionális ember. Nem kelti fröcsögő nacionalista képzetét, mint Frauke Petry és követői, mi több, óva int az erős kijelentések-

től. A párt ideológiája bár nem változik, a napilapok hasábjain megjelenő, náci időket idéző sallangokat finomítja, és ha kell, meg is nyesi. Így az is kiderül, hogy Meuthen árucikk. Az ő karakterébe csomagolt mondanivaló már eladható.

Magyarán Meuthen karizmája az, ami a választók szemében szalonképessé tette a hitleri múltra emlékeztető retorikát. (Külön bájos volt az a jelenet, ahogy eljátszotta Petry hadonászását, agresszív gesztikulációját és mimikáját. Majd arról beszélt, hogy nem a gondolatiság zavarja, hanem a képviselő testbeszéde, és főleg, hogy ezt látja a nyilvánosság.)

Meuthen szerethető figuraként van jelen a játékidő nagy részében. Emberei gesztusait kiterjeszti Marc Eberhardt rendezőre, aki felvállaltan és a beleegyezésével követi minden-hová. Mindenhová, kivéve persze a magánéleti szegmensbe. Ez nem mellesleg a Putyin-filmnél és a Babišról készült alkotásban is így van. A főszereplőt csak a porondon látjuk, nem követjük szorosan otthoni körülményeit és családi állapotát. (Ezzel, ha csak nem közszereplők a családtagok is, nem is mondom, hogy nem értek egyet.)

A film technikai érdekessége, hogy egyszer a Meuthen-irodába belép egy később kiretusált arcú női alak. Róla a közönségtalálkozó során kiderült, hogy egyedül ő olvasta el alaposan a forgatási szerződést, és döntött úgy, hogy nem vállalja a filmben belül identitását. Ahhoz, hogy filmezzék,

nem járul hozzá, sőt, jelzésértékűen menekül. Az is kiderült a beszélgetésen, hogy ezek után alakultak ki a főszereplő és a film készítői közötti viták. Hiszen a szerződés nem kínál vétójogot a film szereplőjének a bemutatást vagy a végső vágást illetően. Holott például van egy jelenet, amikor Meuthent éppen az AfD radikálisabb szárnyának megpucsolása közben mutatják. Ez felettébb kínos Meuthennek: úgy véli, nem tesz jót az imázsának.

Lehull a lepel. Lehull az álarc. A néző pedig egy kissé belát oda, ahová nem lenne szabad, a kulisszák mögé, ahonnan a kíváncsi polgárokat egyszerűen eltávolítanak. Illetve a külföldi néző is láthatja, mi folyik Európa vezető hatalmának harmadik legnagyobb pártcsoporthoz tartozásán belül. Már hogy

ne legyen illúziónk arra vonatkozóan, hogy a politikai elit tiszta lelkű és jóakarátú emberekből áll-e az Európai Unió egyik legpéldaértékűbbnek gondolt államában. Elvégre itt pont az a hatásmechanizmus lett lencsevégre kapva, amiből kiderül, hogy azon a szinten, ahová Meuthen emelkedett, már nehezen lehet egykori önmaga az ember, inkább egy arccá válik, amely a hatalmi érdekek által formált maszkká csontosul.

BERETVÁS GÁBOR